

gents, fórmula jurídica, fer una pàtria de diverses gents, fórmula d'incorporació cultural, és a dir, de traducció.»

En aquest text es fa evident la interrelació que s'establiria en el pensament noucentista entre la teoria al voltant de la traducció i el concepte d'imperialisme; aquest passaria de designar aquell afany d'«anostrament» propi d'un país amb consciència d'una evolució cultural mancada, a convertir-se —segons es desprèn del darrer fragment de Riba adduït adés i que aquest recolliria literalment en la seva conferència ja citada davant els intel·lectuals espanyols— en tota una recepta d'integració cultural basada en el fet de traduir-hi programàticament tot allò de què tinguessin menester les seves gents.

Aquest és a grans trets, segons acabem de veure, l'entrellat teòric en què el noucentisme recolza la seva fructífera pràctica traductòria. Hi ha encara tanmateix un aspecte concret, material, el de l'ofici de traductor i la seva exigua paga, sobre el qual Ors va projectar, a tall d'exemple, un fragment de les seves reflexions a l'entorn de la feina ben feta i de l'ètica laboral i social que s'hi corresponia.

La glosa de 5-v-1909 porta per títol *El discurs abominable*. Aquest fóra, segons Ors, el de l'enginyer nord-americà que no aprovaria que, tot i percebre el traductor una retribució només mediocre per la seva feina, aquest s'escarrassi tanmateix a oferir a la seva societat un producte de qualitat molt per sobre d'allò que aquesta està en condicions materials de pagar-li. La lògica precisa del tècnic fora descartaria, doncs, aquest escriure d'esforç amb

vista a la perfecció de l'obra si no estava compensat econòmicament. Ors, després de rebatre aquesta opinió, en l'origen de la qual creu veure-hi la «influència moral desdixada» del sindicalisme, insistiria en el tema a la glosa següent, del dia 7, *A on és encara contradit un discurs abominable*, la conclusió de la qual fóra que «no l'amor a la paga, sinó l'amor a la perfecció és el principi de l'ètica del treball».

Aquestes dues gloses són uns clars precedents de la teorització a l'entorn de l'obra ben feta que desplegaria ja posteriorment, a la glosa *Malebranche, encara* (17-iv-1916), i en la qual acabaria anteposant explícitament la perfecció de l'obra a la de l'operari, identificada la d'aquella amb una moral col·lectiva, de «Classicisme», i la d'aquell amb una d'individual, de «Romanticisme».

A banda la crítica que des d'una posició d'esquerra puguem estar temptats de fer a una tal teorització, és tanmateix simptomàtic que comencés il·lustrant l'ètica de l'obra ben feta a propòsit precisament de la feina del traductor: en la mesura en què aquesta era —i és— l'activitat intel·lectual menys cotitzada, era també la que més es prestava a ser invocada per una tal filosofia laboral, que així oferia si més no una gratificació moral a aquest proletari de la cultura.

Enguany com antany, no cal dir, el traductor continua constret, si vol dotar d'un mínim de competència a la seva feina, a treballar molt per sobre de la compensació econòmica que rebrà en escanvi, però ja cap filosofia no el rescabala del que deixa injustament de cobrar...

JOSEP MURGADES

„Francesc Pujols, esperit (creatiu) de contradicció,* per Manuel Jorba

«Proust tracta d'establir que les coses no són bones o dolentes, perquè les mirem de diferents angles, sinó que són ensembles blanques i negres, altes i baixes, i qui sap si de mil altres maneres més.

»Aquesta facultat moderna de sentir de dues maneres diferents té una importància grandíssima per a la història de l'esperit humà. És la desfeta (potser definitiva) de la concepció aristotèlica, però sense retornar tampoc a les idees platòniques, com semblava que era fatal.»

Josep PIJOAN, *L'obra nova* (Barcelona 1928)

El lul·lista americano-mallorquí Anthony Bonner, en posar de manifest fa uns quants anys la parcialitat del coneixement que tenim de certs camps de l'activitat intel·lectual de Ramon Llull (un coneixement en el qual ell mateix i altres han

contribuït a avançar molt els darrers anys), explicava que el sistema de Llull volia ser paradigmàtic i universal, i per tant d'un abast que l'obligava a recórrer a la teologia, l'astronomia, el dret, la retòrica... més enllà de la filosofia, però per a

arribar a la construcció d'una filosofia posada al servei de la comprensió racional de les bases de la fe religiosa.

En Llull, l'*Ars combinatòria*, és a dir l'*Art d'atobar veritat* o *Ars Magna*, és recomanada pels seus personatges de ficció mateixos, o pels seus *alter ego* literaris, com a *Blanquerna*, o al *Llibre del gentil i els tres savis*, perquè l'Art és una construcció finalista, que té un objectiu concret i explícit, i que es volia imposar de la manera més immediata possible, per demostrar, tot maridant fe i raó, fe i explicació científica, la veritat de la fe cristiana i facilitar la «conversió» de musulmans i jueus per convenciment racional. Per això, en comptes de seguir la lògica aristotèlica, Llull va abordar la construcció d'una lògica ontològica, que pot ser qualificada d'*estructuralista* perquè representa «un primer intent de mecanització del pensament humà».¹

Escepticisme i inquietud religiosa

Francesc Pujols, intuïnt la multiplicitat i el finalisme del conjunt de l'obra del Beat mallorquí, prengué Llull com un punt de referència fonamental de la seva construcció filosòfica. En aquest sentit, entronca d'una manera molt particular amb l'historicisme filosòfic dominant en el Vuit-cents (justificat aleshores pels objectius definidors del moviment de Renaixença) i amb el dels seus coetanis, perquè rebutja el cànon tradicionalista de Torras i Bages i perquè només participa en part de l'orientació del grup d'historiadors de la filosofia de la seva generació o més joves que entenen la filosofia encara romànticament com una emanació d'unes condicions històriques determinades en una societat determinada, o que en tot cas centren de fet l'especulació filosòfica en la història de la filosofia.² Així, tot i l'interès pel grup vuitcentista, i per Ramon Martí d'Eixalà i Francesc X. Llorens i Barba en particular, no estrany en qui accepta l'existència d'unes «constants nacionals

del pensament català»,³ Pujols cercarà l'origen d'aquestes constants en la filosofia lul·liana (i en la de Sibíada), per a ell la més suggeridora i alhora estimulante, en la qual va tenir per valedor indirecte el lul·lista Salvador Bové.

Pujols tenia un propòsit personal i voluntàriament decidit, no pretesament derivat de cap suposat designi diví, i que era alhora un propòsit finalista, com el de Llull, però amb una diferència fonamental en l'actitud. Pujols acceptava la innecessària o impossible immediatesa de la difusió i la imposició generalitzada d'unes conviccions o unes hipòtesis personals, assumides, si més no aparentment, amb una freda impassibilitat, potser per un real escepticisme davant del transcendent i per un coneixement suficient de la realitat política i social del país (i això el salvà en qualsevol cas de preocupar-se massa de posar en marxa res d'equivalent a una Església o a una secta): «Sense negar que la nostra missió pugui ésser tan humana o tan divina com la dels nostres antecessors en la fundació de religions, confessarem ingènuament i modesta que ni la humanitat ni la divinitat ens han donat cap encàrrec [...] El nostre cas és, doncs, radicalment oposat al de Jesús i al de Mahoma. La nostra missió queda reduïda a publicar la Hiparxologia, completa en un manual, editat per la Llibreria Catalònia, i a organitzar la celebració del ritual hiparxiològic, que ja hem confeccionat i estan a la disposició de les empreses.»⁴

L'objectiu que Pujols es proposava amb la construcció filosòfico-religiosa, sota procediments de rigorositat científica, era «alliberar els homes del temor de Déu, de la mort, de la por a l'altra vida»; la Ciència no seria, doncs, una finalitat en ella mateixa, sinó que és vista com una activitat útil per a l'home, per al seu «progrés», però sobretot per a la seva felicitat, per a la seva «serenitat anímica».⁵ Per això, com a mínim per això, filosofia i religió van lligades, i per això el finalisme de Pujols és un finalisme «lul·lià» en el sentit que construeix com ell una «ciència universal», una «pantologia», en els seus mots, per a «convençuts» per la ciència, no per a «creients» per la fe.

A diferència de Llull, però, que volia sotmetre a raons necessàries els principis d'una religió ja existent, la cristiana, la religió de Pujols és diferent de qualsevol

* Aquest text reproduceix amb poques modificacions i l'addició de notes la conferència llegida el 17 de maig de 1993, en l'acte de constitució de la Fundació Francesc Pujols, a la Torre de les Hores de Martorell, residència habitual de la família Pujols des de 1926 i seu de la Fundació, de la seva biblioteca i de la col·lecció d'art.

1. Cf. A. BONNER, *La imatge desenfocada de Ramon Llull*, «La Vanguardia» (13-xii-1983).

2. Cf. T. CARRERAS ARTAU, *L'escola catalana del segle XIX*, dins *Cap d'Any. Raixa. 1957* (Palma de Mallorca 1957), ps. 97-103, i *Id.*, *El sentit de tradició en el pensament filosòfic de Catalunya*, dins *Estudios filosóficos, II. Escritos histórico-filosóficos* (Barcelona 1968), ps. 297-298.

3. Cf. A. CIRICI PELLICER, *El concepte de bellesa de Francesc Pujols*, dins E. PUIG I VAYREDA i d'altres, *Francesc Pujols pels seus amics* (Figueres [1991]), ps. 108-110.

4. F. PUJOLS, *El profeta i la pàtria*, «Meridià», núm. 11 (25-iii-1938).

5. Cf. J.M. RUIZ RAMON, *La màscara com a signe*, «La Vanguardia» (30-xi-1982).

altra, i és presentada com una manifestació comprovable d'una situació només comparable a altres innovacions de la ciència moderna (i per això accepta amb plena consciència l'excepcionalitat de l'especulació constructiva i finalista filosòfico-religiosa): «Els que creien que la concepció científica matriaria la concepció religiosa estaven molt equivocats. No sols n'és l'únic fonament sòlid, sinó que resultarà la seva salvadora. Mentre la ciència progressava, la religió anava endarrera fins a constituir una atrofia de la part elevada de la visió humana que hauria acabat en una paràlisi general progressiva que hauria estat la mort de la religió entre els homes, que, en veure-la desacreditada per la fantasia que la volia sostenir, n'haurien anat desertant. La religió abans de la Hiparxiologia estava com la medicina abans de la microbiologia, com l'astronomia abans de Copèrnic, com la geografia abans de Colom i com la zoologia abans del transformisme.»⁶

Creació literària i crítica

Al marge de la línia filosòfico-religiosa, la producció escrita de Francesc Pujols, si sumem la lírica, la literària creativa en general i la crítica en diferents camps de l'activitat literària i artística, és més vasta del que sembla. El 1921 recollí en volum un conjunt d'articles de crítica d'art, i el 1927 i 1928, respectivament, publicava els dos únics opuscles (*La visió artística i religiosa de Gaudí i Catalunya i el Marroc*) d'una col·lecció fallida de monografies d'una trentena de pàgines impreses i de temes molt diversos,⁷ que volia substituir, amb plantejaments menys condicionats per l'espai i la immediatesa, els articles periodístics, represos tanmateix el 1930. Enric Cassany recollia el 1983, sota el títol general d'*Articles*, una mostra de l'obra dispersa, anterior i posterior al 1930, que pot representar un deu per cent aproximadament del conjunt d'articles crítics i especulatiu publicats en diaris i revistes tan diversos com «Pícarol», «Revista Nova», «Vell i Nou», «Arts i Belles Oficis», «Las Noticias», «La Publicidad», «Mirador», «Meridià» i «Catalans», entre molts d'altres; després de l'exili de 1939-1940 (del qual tenim reports deguts a Alexan-

dre Cirici-Pellicer i, molt extensament i detalladament, a Artur Bladé i Desumvila),⁸ en publicaria a «Destino».

En conjunt, i a part l'interès que els opuscles i els articles tinguin pel tema en ell mateix, o en el que depengui de la perspectiva valorativa d'un moment o d'un grup determinat, s'hi pot destacar un centre principal d'atenció: l'estil com a forma d'expressió de les idees. En l'article ja esmentat del 1982, l'any del centenari del naixement de Pujols, Ruiz Simon destacava la presència constant d'idees (que, per altra banda, són considerades impossibles o absurdes, segurament per similitud amb les de Lluís) en la prosa de Pujols. Hi ha qui ha parlat de trivialització de l'expressió a través de la «reflexió ampullosa», i d'altres s'han referit a l'estil de Pujols com a manifestació de l'esperit profund del seu pensament.⁹ En tot cas, l'estil de Pujols és una creació conscient i volguda, considerada per ell mateix tant una conseqüència de l'observació i reproducció de «les paradoxes de la realitat natural, que era sovint humorística»,¹⁰ com una translació a l'escriptura de la construcció discursiva de la música de Wagner o de l'estil arquitectònic-decoratiu de Gaudí, en el qual, al costat de Maragall, Pijoan, Nonell, Casas i altres escriptors i artistes «modernistes», més que en els seus més estrictes coetanis «noucentistes» (Carner, Bofill i Mates, Sunyer, Torres-Garcia, etc.), troba el punt de referència més adequat: «[...] jo deia [...] que la Sagrada Família és no solament un resum de la història de l'arquitectura del passat, sinó del present i del futur, tal com indiquen les portes i les al·legories amb les quals Gaudí va voler cantar, poeta de la pedra, tota la vida de la Humanitat, amb el seu estil sense parió i només comparable al que Wagner aplicà a la música i al que jo vaig provar de donar a la meua prosa en el *Concepte general de la ciència catalana* i altres obres sense excloure'n l'assaig sobre Gaudí dedicat en bona part a establir analogies entre el geni estilístic de l'arquitecte català i del compositor alemany...»¹¹

Seria també justament aplicable a la prosa el que, segons Jordi Castellanos, és adverbable respecte a la poesia: que, «si guin quines siguin les seves intencions,

6. F. PUJOLS, *La religió de Francesc Pujols*, «Mirador» (5-iv-1934), reprod. dins *Articles*. Selecció i edició d'E. CASSANY (Barcelona 1983), ps. 105-109.

7. *La rabassa morta*, que era el tercer títol previst, va ser publicat en format diferent uns quants anys després. La relació de la resta dels títols previstos era publicada als dos opuscles i la reproduïu A. BLADÉ DESUMVILA, *Francesc Pujols per ell mateix* (Barcelona 1967), ps. 315 i 319-320.

8. Cf. A. CIRICI PELLICER, *Francesc Pujols i la seva estètica*, «Setra d'Or», iv, núm. 3 (1962), ps. 49-50; Id., *Les hores clares* (Barcelona 1977); A. BLADÉ DESUMVILA, *Francesc Pujols per ell mateix* i Id., *L'exiliada* (Dietari de l'exili, 1939-1940) (Barcelona 1976).

9. Cf. RUIZ RAMON, *Art. cit.*

10. BLADÉ DESUMVILA, *Francesc Pujols per ell mateix*, p. 499.

11. BLADÉ DESUMVILA, *Francesc Pujols per ell mateix*, p. 318; cf. també J. MOLAS, *Lectures crítiques* (Barcelona 1975), ps. 64-65.

Pujols és sempre un gran escriptor que domina els ressorts expressius». ¹² Tanmateix, cal admetre que és ben comprensible que poca gent pogués considerar seriós, convenient o acceptable el desplegament quasi pirotècnic d'una forma d'expressió i d'un tipus de frase que volien servir hipotèticament per a implicar del tot el lector en el curs del raonament de l'autor, a través d'una hipotaxi portada a conseqüències extremes, d'antítesis, contrastos de registre de llengua i d'expressió (culte/popular/vulgar; amable/banal/incisiva), d'associacions de mots o d'imatges contradictòries i extravagants, de paradoxes desconcertants, etc. ¹³

En les observacions de maduresa sobre la seva primera activitat poètica, relacionable amb Maragall, Pujols recorre exemplarment a la paradoxa: «...jo no vaig abandonar la poesia, sinó que, al revés, la poesia m'abandonà a mi.» ¹⁴ Era una manera de posar de manifest la reorientació de la seva escriptura feta a partir d'una probable insatisfacció, després d'haver seguit amb personalitat creativa el credo maragallista, davant de l'explosió carneriana i noucentista. En tot cas, caldria constatar que la poesia no l'«abandonà» només a ell, sinó també a l'altre «deixeble» de Maragall, Josep Pijoan. Caldria pensar, segurament, que ni Pujols ni Pijoan no es volgueren arriscar a exercir el paper poc lluit d'altres maragallians com Lluís Via i Joan M. Guasch.

Pujols, incorporat, per una certa precocitat i per anacronisme alhora, en els medis modernistes, va ser, doncs, més afí estèticament i mentalment a homes més grans que no pas a d'altres de més estrictament coetanis o poc o molt més joves. En tot cas, ell prolonga de fet la via modernista, en primer lloc a través d'un inconformisme, mediatitzat per la seva còmoda situació social, i d'un clar antidogmatisme, que tingué conseqüències en els plantejaments vitals i intel·lectuals, i en segon lloc, i més feblement, pel camí de la filosofia i la crítica d'art i, més esporàdicament, pel literari més estrictament creatiu.

Una iniciativa de clara continuïtat «mo-

dernista» es trobava en els inicis de l'aventura satírica i popularitzant del «Papitu», el 1908, quan, i fins al 1910, posà de manifest l'interès per un públic lector capaç de fer-se intel·lectualment còmplice d'una brillant sátira política i cultural de l'actualitat noucentista. Pujols, tanmateix, hi continuà vinculat, fins i tot com a director, els anys que la revista es distingí per la burla més sagnant i, sobretot, per l'obsenitat més crua.

En el camp de l'activitat filosòfica, faria un plantejament doblement oposat a les maneres com es fixaven les interpretacions de les constants de la filosofia catalana. Per una banda, amb el *Concepte general de la ciència catalana*, del 1918, i amb articles diversos dels anys vint i trenta, «feia –segons Ruiz Simon– una rèplica absoluta de la lectura de la tradició catalana» deguda a Torras i Bages, a la qual oposava «una visió acatòlica d'aquesta tradició».

Al mateix temps, però, i perquè la rèplica de Pujols implicava una alternativa i no simplement un desemmascarament inarticulat, la seva interpretació s'oposava a «l'idealisme d'arrel voluntarista» que ell veia en les bases filosòfiques del pensament, també finalista, d'Eugeni d'Ors. És a dir, del pensament que volia assentar els plantejaments polítics de la Lliga i els literaris de l'Arbitrarisme o Noucentisme i, en part, els dels corrents culturalistes que es desenvoluparen a partir de la dictadura de Primo de Rivera. No és ociós de recordar la gran quantitat d'articles que Pujols dedicà aleshores a temes filosòfics i que quan, per exemple, aborda d'una manera sistemàtica i divulgativa la filosofia de Kant, a «Mirador», clogui la sèrie d'articles amb un de dedicat a *Kant a Catalunya*, per insistir en la defensa de la seva particular visió de la tradició: «Trobant-nos encaixats en el corrent fluvial del pensament que va com de la muntanya al mar, des de Ramon Llull, fundador de la Hiparxiologia, amb el seu *Gran Art*, fins a Xavier Llorens, passant per Ramon Sibiuda, Jaume Balmes i altres [...], ni Balmes ni Llorens no creiem que s'haguessin adonat mai de la gran coincidència que tenien amb Ramon Llull i Ramon Sibiuda, o Ramon Sebond, com li diu Montaigne, que el va traduir al francès. Ni Balmes ni Llorens no parlen ni diuen res de la relació tradicional que poguessin tenir, com efectivament tenien, amb aquests dos Ramons, ni sabem que n'haguessin fet cap estudi especial que els permetés inspirar-s'hi i sentir-s'hi lligats de peus i mans...» ¹⁵

12. J. CASTELLANOS, *La poesia modernista*, dins J. MOLAS, dir., *Història de la literatura catalana*, vol. viii (Barcelona 1986), p. 283.

13. La identificació dels ressorts estilístics de Pujols ja les va fer Carles Riba el 1923 en una sèrie d'articles recollits al seu llibre *Els marges*, en els quals, partint de l'experiència recent de l'idealisme lingüístic après de l'alemany Vossler, analitzava amb detall els procediments més sobresortints de l'estil de la prosa de Pujols (cf. C. RIBA, *L'estil de Francesc Pujols*, dins *Obres completes*, vol. II, *Crítica*, 1, edició a cura d'E. SULLA, Barcelona 1985, ps. 269-298; cf. també J. LL. MARFANY, *Assaigistes i periodistes*, dins J. MOLAS, dir., *Història de la literatura catalana*, vol. viii, ps. 173-178).

14. BLADÉ DESUMVILA, *Francesc Pujols per ell mateix*, p. 95.

15. F. PUJOLS, *Postdata catalana als cinc articles sobre Kant. Kant a Catalunya*, «Mirador», vi, núm. 307 (29-xii-1934).

Des de la secretaria de «Les Arts i els Artistes», fundada el 1910, i amb la crítica de les arts plàstiques, activitat en la qual fixà definitivament el seu estil expositiu peculiar, Pujols troba un mitjà per a exterioritzar els seus punts de vista sobre diversos aspectes de la tradició artística. Més o menys obertament, de manera inorgànica però continuada, intentaria de crear un estat d'opinió que en el fons implicava molt directament els principis de la «hiparxiologia» o «pantologia», o ciència de tot el que existeix, justificat pel fet de la seva existència, de ser real, i que implica una actitud «antidogmàtica» radical en els qui la defensen.¹⁶

És per aquest antidogmatisme i per l'adhesió indeclinable a Gaudí, com una de les manifestacions del geni creatiu personal, que s'adherirà relativament d'hora a l'expressió artística «realista» de Dalí. Les afinitats, o la valoració mútua, són perfectament coherents amb les ruptures que cadascun d'ells encarnava en la tradició cultural en què ells estaven implicats:

«Entre los que han cultivado este arte de la realidad se destaca de una manera plenipotenciaria, por su alta tensión pictórica electrizada, Salvador Dalí, hijo y sobrino, respectivamente, de los grandes amigos de Pujols, los hermanos Salvador y Rafael. Este cultivador del arte de la realidad, propiamente dicho, es tan intenso y lleno que, para no reventar y no estallar como una bomba, necesita como el pan que come la válvula de seguridad del surrealismo, para que por ella se escape el vapor de la realidad hirviente que lleva dentro, fría como la precisión, a pesar del hervor que le agita. Por eso el filósofo dice del pintor que, en vez de pintar la fantasía de la realidad, pinta la realidad de la fantasía, desnuda de los mantos que lleva la reina de los sueños. Ningún creador realista convencido da la impresión de realidad pintada que dan las fantasías de Dalí, que en vez de alas tiene pies de plomo y en vez de volar tocan de pies al suelo [...] Si en vez de abrir la ventana de su taller que da a la fantasía, abriese la que da a la realidad, echándose ciegamente como un loco en brazos del asunto, con su sorprendente aliento vital, levantaría en un momento hasta las nubes, él solo, con su pincel transformador de la fantasía de la realidad, el arte de los cuadros de asunto, hoy caídos en desuso, bajo los pies de los caballos del desprecio desacreditador de los que con toda razón en arte aman la vida

16. Cf. F. FONTBONA, *Sobre Francesc Pujols*, introducció a *Centenari de Francesc Pujols. Homenatge*. Dau al Set, Galeria d'Art (Barcelona 1982), [p. 3].

*por encima de todo, sea de la escuela que sea.»*¹⁷

Un cert teatre i una certa aforística

Fins el 1922 Pujols no tornà a publicar obres de creació literària que responguessin a un pla preconcebut, en aquest cas el de crear, o de consolidar, un teatre poètic, musical o no musical, que no coincidia ni amb els esquemes de la sarsuela costumista, ni amb els d'Apel·les Mestres i Adrià Gual, ni amb els que els dramaturgs més lligats al Noucentisme havien proposat. Pujols publicava entre 1922 i 1923 unes obres d'intenció dramàtica no estrictament originals, en tant que adaptacions de diferent origen: una sobre un tema tradicional, l'única que es va representar, sobre el Joan de Serrallonga de Víctor Balaguer (que en certa manera feia tornar a entroncar Pujols amb l'obra de Maragall); una altra sobre un tema elaborat de manera paròdica per Frederic Soler, a *El castell dels tres dragons*; ¹⁸ una sobre la tragèdia clàssica de Medea, i una altra sobre un tema bíblic, el de Job.

Una manifestació peculiar d'aquesta orientació envers un públic més lligat a les formes de diversió i de cultura consagrades a l'època modernista la trobem en l'anecdota. No és superflu, per tal de destacar l'interès per aquesta forma de manifestació del pensament, i de desentranyar-ne el perquè, d'al·ludir a personatges que cultivaren l'anècdota, amb constància i quasi amb «professionalitat», com Pompeu Gener, Albert Llanas o Santiago Rusiñol. A diferència d'ells, però, es pot dir que Pujols, en general, tendeix més a la intel·lectualització i al didacticisme relacionat amb el seu finalisme filosòfic i literari. En aquest sentit, en quant l'anècdota és, al capdavant, una forma d'antiorsisme, i conté, de vegades molt dissimulada per les descripcions o narracions de les circumstàncies, una manifestació verbal feta d'habilitat verbal i conceptual, no seria abusiu d'analitzar-la, en virtut d'una presència de dosis de paradoxa semblant a les d'altres textos seus, com un equivalent de l'aforisme practicat pels racionalistes del Set-cents, en certa manera reprès sota les ales d'una certa avantguarda per Gómez de la Serna, o, més modernament i per referència directa als il·lustrats, per Joan Fuster.

17. F. PUJOLS, *Salvador Dalí*, «Las Noticias» (31-v-1935), reprod. dins *Articles*, ps. 227-231.

18. Segons BLADE, *Francesc Pujols per ell mateix*, p. 286.

Només l'escriptura fragmentària

La publicació de llibres, literaris, polítics o filosòfics, s'estroncà ben aviat, però no la dels articles, continuada fins i tot durant la Guerra Civil, tot treballant amb una nova llibertat, però sota la preocupació dels problemes presents i recents i de les incidències patides o temudes, d'acord amb el que explicava en una carta al diputat rabassaire i amic martorellenc Francesc Riera: «... tens de continuar explicant-me les nostres penes de la vida, que de tant punyents ja comencen a fer bonic [...]. Jo, aquí, treballo més del que puc, perquè moltes vegades els ulls em diuen prou, però jo, aprofitant la ganga de poder dir el que abans no em deixaven dir, procuro fer callar els ulls i anar exposant idees...»¹⁹

El recull ja esmentat d'Enric Cassany és força representatiu del seu ventall temàtic, i dels vehicles periodístics que utilitza, especialment dels dels anys trenta. S'hi pot remarcar l'interès per qüestions cíviques i polítiques, a propòsit de temes i personalitats contraposades (del comunisme al nazisme, de Cambó a Lerroux); el paper concedit a temes musicals, a l'òpera, a intèrprets i a compositors, presidits per Wagner, que no minimitza l'atenció a Monteverdi o a Bach, a Beethoven o a Weber, o a coetanis catalans com Pedrell, Morera o Casals. Destacaria, com per a la música, el recurs sovintejat a l'esfera literària per a reforçar o justificar els plantejaments de la teoria religiosa: així Dante,

19. Carta de Francesc Pujols a Francesc Riera, del 23 d'agost de 1938 (arxiu particular). Sobre aquest dirigent rabassaire i diputat per Esquerra Republicana, cf. Pujols, *Articles*, ps. 51-53; i l'obra citada a la nota 7.

Cervantes, Shakespeare, Goethe i Nietzsche li permeten, amb les seves actituds davant del fet religiós, de relacionar poesia, ciència i religió.

El 1926 Francesc Pujols es va fer martorellenc per voluntat pròpia, o gairebé. Llavors, Pujols ja s'havia guanyat la doble característica del personatge que havia volgut posar de manifest davant de la societat que li era pròxima: per una banda l'extroversió pròpia d'un apassionat de la conversa, o del protagonisme en la conversa, i de la vida social, molt limitada tanmateix a uns punts d'encontre neuràlgics (La Punyalada, l'Ateneu Barcelonès); per l'altra, la introversió de qui dedica temps a l'estudi i a la reflexió personal.

La residència martorellenca potser reforça les possibilitats d'aquest darrer vessant, que mai no desbancà l'altre, perquè Pujols no solament no es desvinculà del seu món barceloní, fins que la Guerra Civil l'ensorrà definitivament, sinó que aquest món es traslladà esporàdicament a Martorell, amb la presència més o menys ostensible dels seus amics, especialment Pla i Sagarra. I fins i tot s'amplià amb noves tertúlies i relacions estables i culturalment heterogènies, en què podien coincidir la curiositat mig escèptica mig oportunista, l'adhesió acrítica o maldestra i l'apropament receptiu i no apriorístic. En aquesta nova situació, Pujols, bé que sense la llibertat ni les oportunitats de la Prada de Conflent i del Montpeller reportats per Bladé i Cirici, exercí les seves qualitats didàctiques, la seva brillantesa i agudesia expositiva i la seva amabilitat alhora selectiva i exquisida.

MANUEL JORBA

Iconografia planiana, per Marina Gustà

Aviat farà vint anys que «Els Marges» publicaven un inèdit planià: els *Fragments d'una autobiografia*, datats el 1973.¹ El text es feia valer, baldament fos l'enèsima vegada que Pla recordava els seus orígens i que ho fes també altre cop amb la mitificació, mistificació i desmemòria habituals. Es feia valer sobretot perquè volia compendiar tota una vida literària en unes quantes pàgines per donar-ne una imatge global i, alhora, fixar-ne el sentit

històric, clau del propi valor assumit amb convicció per l'autor i demanat a la posteritat. La posició exògena respecte a una tradició dominant, la humilitat retòrica, el desmenjament i el desinterès per la consideració pública suposada a la figura de l'escriptor –tot plegat elaborada exhibició de mèrits diferencials– convergien en una anecdòtica justificació argumental: segons els *Fragments*, Josep Pla havia «enrat» en la «literatura» per carambola –sense voler, vençut per cansament davant la insistència d'un editor porfidiós i molt més segur que ell mateix de les seves possibilitats. La fabulació sobre el passat convertia el contenciós planià entre pe-

1. «Els Marges», núm. 5 (octubre de 1975), ps. 67-85. La data de 1973 apareix a l'*Obra completa*, vol. xxxii (Barcelona 1977), ps. 589-649, on es publica el text amb el títol de *Notes autobiogràfiques*.